BOEDDHAYANA
publikaties
12

AFHANKELIJKE OORSPRONG

(paṭicca samoeppāda)

door

PIYADASSI MAHATHERA

BOEDDHAYANA®
publikaties
12

AFHANKELIJKE OORSPRONG

(paṭicca samoeppāda)

o

o o

door

PIYADASSI MAHATHERA

uitgave
Nederlandse Buddha Dhamma Stichting
Boeddhayana Centrum 's-Gravenhage

Oorspronkelijke titel :
DEPENDENT ORIGINATION
Piyadassi Mahāthera
uitgegeven door
Buddhist Publication Society
Wheel Publication no. 15
geautoriseerde vertaling:
Bhikkhoe Dharmawīranātha

EERSTE DRUK: 2523 / 1980

© 1980 Nederlandse Buddha Dhamma Stichting

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this work may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

introduktie

"Afhankelijke Oorsprong" - Paṭicca Samoeppāda - is een basislering van de Boeddha Dhamma (Boeddhisme). De leer daarin is zo diep en diepzinnig dat het niet mogelijk is binnen het beperkte bereik van deze verhandeling een uitgebreid onderzoek te verrichten naar dit onderwerp. Hier is een poging gedaan om, uitsluitend gebaseerd op de leer van de Boeddha, deze lering te verhelderen. Hierbij zijn de betreffende gekompliceerde details achterwege gelaten.

Geleerden en schrijvers hebben deze term op verschillende manieren vertaald. 'Afhankelijke Oorsprong', 'Afhankelijk Opkomen','Gekonditioneerde Voortbrenging', 'Oorzakelijke Konditionering', 'Oorzakelijk Ontstaan', zijn enkele vertalingen. Door deze gehele verhandeling wordt de term 'Afhankelijke Oorsprong' gebruikt. Afhankelijke Oorsprong is geen prediking voor de niet-intelligenten en oppervlakkigen, noch is het een lering welke begrepen kan worden door spekulatie en louter logika, welke door haarklovende redetwisters naar voren worden gebracht. Dit zijn de woorden van de Boeddha.

'Inderdaad, Ananda[1], diep is deze Paṭicca Samoeppāda en diep doet het zich voor. Doordat zij deze leer niet begrijpen en niet doorgronden, raken deze wezens verstrikt gelijk een verwarde bal draad en worden zij gelijk moendja gras en snellen voort, daar zij niet in staat zijn voorbij de ellendige toestanden van bestaan en samsāra - de kringloop van bestaan - te gaan.'[2]

Diegenen die er in falen de ware essentie van deze uiterst belangrijke leer te begrijpen zien het aan voor

---

1. De verzorgende discipel van de Boeddha
2. Mahā Nidāna Soetta, Dīgha Nikāya.

een mechanische wet van oorzakelijkheid of voor een simpel gelijktijdig opkomen, ja zelfs voor een eerste begin van alle dingen, levend en levenloos. Men moet dan ook voor ogen houden dat er geen Eerste Oorzaak met een hoofdletter E en een hoofdletter O is in de Boeddhistische gedachte en afhankelijke oorsprong probeert niet een Eerste Oorzaak op te duiken of zelfs te onderzoeken. De Boeddha verklaarde nadrukkelijk dat het eerste begin van bestaan iets ondenkbaars [1] is en dat zulke denkbeelden en spekulaties over een eerste begin kunnen leiden tot mentale stoornissen[2]. Als men een 'Eerste Oorzaak' aanneemt is men gerechtigd te vragen naar de oorzaak van die 'Eerste Oorzaak'; want niets kan ontsnappen aan de wet van konditie en oorzaak en in deze wereld is deze wet zichtbaar voor een ieder, behalve voor diegenen die niet willen zien.

Volgens Aldous Huxley, 'Diegenen die de fout maken te denken in termen van een eerste oorzaak zijn het lot beschoren nooit wetenschapslieden te worden. Maar daar zij niet weten wat wetenschap is, zijn zij zich er niet van bewust dat zij iets missen. Wat het westen betreft past het niet langer meer in de gangbare wijze van denken fenomenen terug te verwijzen naar een eerste oorzaak ... Wij zullen er nooit in slagen ons ijzeren tijdperk te veranderen in een gouden tijdperk totdat wij onze ambities, om een eerste oorzaak voor al ons lijden te vinden, opgeven en het bestaan van vele oorzaken die gelijktijdig werkzaam zijn, van ingewikkelde wederzijdse relaties en herhalende akties en reakties toegeven.'[3]

Er is in de Boeddhistische gedachte geen plaats voor een scheppende god die de goede en slechte daden van de wezens van zijn schepping beloont of straft. Een theïst echter, die wezens en gebeurtenissen toe-

---

1. Samyoetta Nikāya, II, Anamatagga Samyoetta, p. 179
2. Angoettara Nikāya, IV, p. 77
3. Ends and Means (London 1945), pp. 14, 15.

schrijft aan een almachtige scheppende god zal nadrukkelijk zeggen, 'Het is Gods wil; het is heiligschennis de Autoriteit in twijfel te trekken.' Dit God-idee verstrikt echter de menselijke vrijheid om te onderzoeken, te analyseren, na te vorsen, te zien wat er achter dit naakte oog is en vertraagt het inzicht.

Laten we nu even aannemen dat 'x' de 'eerste oorzaak' is. Brengt deze onderstelling ons nu ook maar iets dichter bij ons doel, onze bevrijding? Sluit het niet de deur ervoor? Boeddhisme verklaart, aan de andere kant, dat dingen noch veroorzaakt worden door één oorzaak (ekahetoeka) noch zijn zij zonder oorzaak (a-hetoeka): de twaalf faktoren van de Paṭicca Samoeppāda en de vier-en-twintig konditionerende relaties (paccaya) uiteengezet in de Paṭṭhāna - het zevende en laatste boek van de Abhidhamma Piṭaka - demonstreert duidelijk hoe dingen veelvoudig veroorzaakt (aneka-hetoeka) zijn; en door te verklaren dat dingen noch zonder oorzaak noch te wijten zijn aan één enkele oorzaak loopt het Boeddhisme 25 eeuwen vooruit op de moderne wetenschap.

We zien het bestuur van een natuurlijke wet - oorzaken en gevolgen zonder begin - en niets anders wat het universum beheerst. Elk gevolg wordt op zijn beurt weer een oorzaak en dit gaat voor eeuwig door (zolang onwetendheid en begeerte het toestaan voort te duren). Een kokosnoot is bijvoorbeeld de hoofdoorzaak of nabije oorzaak van een kokosnootboom, en diezelfde boom is weer de oorzaak van vele kokosnootbomen. 'X' heeft twee ouders, vier grootouders en zo strekt de wet van oorzaak en gevolg zich ononderbroken uit, gelijk de golven van de zee - ad finitum.

Het is gewoon onmogelijk om een eerste begin waar te nemen. Niemand kan de absolute oorzaak van iets opsporen, zelfs niet van een zandkorrel, laat staan van menselijke wezens. Het is nutteloos en zinloos om te gaan zoeken naar een begin in een verleden zonder begin. Leven is geen identiteit, het is een wording.

Het is een voortdurende stroom van psychologische en fysiologische veranderingen; een samenvloeiing van geest en lichaam (nāma-rōepa).

'Er is geen reden om aan te nemen dat de wereld een begin heeft. Het idee dat dingen een begin moeten hebben is eigenlijk te wijten aan ons gebrek aan verbeelding. Daarom hoef ik misschien niet meer tijd te verspillen aan het argument betreffende de eerste oorzaak.'[1]

In plaats van een 'Eerste Oorzaak' spreekt de Boeddha over gekonditioneerdheid. De gehele wereld is onderworpen aan de wet van oorzaak en gevolg, met andere woorden: aktie en reaktie. We kunnen aan niets in deze kosmos denken dat zonder oorzaak en ongekonditioneerd is.

Zoals Viscount Samuel zegt: 'Er bestaat niet zoiets als kans. Elke gebeurtenis is het gevolg van voorgaande gebeurtenissen; alles wat gebeurt is het gevolg van een kombinatie van een groot aantal eerdere oorzaken; en gelijke oorzaken brengen altijd gelijke gevolgen voort. De wetten van Oorzakelijkheid en van de Uniformiteit van de Natuur overheersen overal en altijd.'[2]

Boeddhisme leert dat alle samenstellende dingen ontstaan, op het moment bestaan en verdwijnen (oeppāda, ṭhiti, bhaṅga), afhankelijk van kondities en oorzaken. Vergelijk de waarheid van dit gezegde met het vaak aangehaalde vers van de Arahat[3] Thera Assadji, een van de eerste vijf discipelen van de Boeddha, die de gehele leer van de Boeddha samenvatte toen hij de vraag van Oepatissa, die later bekend werd als Arahat Thera Saripoetta, beantwoordde.

---

1. Bertrand Russel, Why I am not a Christian?, London, 1958, p.4.
2. Belief and Action, Penquin Books, 1939, p. 16.
3. Een Arahat is iemand die zichzelf heeft losgesneden van al de ketenen van bestaan (Samsāra) en volmaakte reinheid en vrede bereikt heeft en Nibbāna heeft verwezenlijkt door de Dhamma, de Waarheid, te bevatten.

Zijn vraag was: 'Wat is de leer van uw leraar? Wat verkondigt hij?'

En het antwoord was:

'Ye dhammā hetoeppabhawā tesaṃ hetoeṃ
tathāgato; Āha tesaṃ ca yo nirodho
ewaṃ wādi mahāsamano.'

'Wat dan ook voortkomt uit een oorzaak,
De Tathagato heeft daarvan de oorzaak
verklaard;
Het ophouden heeft Hij ook verklaard.
Dit is de leer van de Verheven Wijze.[1]

Dit drukt, hoewel in het kort, met ondubbelzinnige woorden de afhankelijke oorsprong of gekonditioneerdheid uit.

Zoals de tekst ons leert zat de Boeddha gedurende de gehele eerste week direkt na de verlichting aan de voet van de Bodhi-boom te Gayā, de verheven gelukzaligheid van bevrijding ervarende. Toen de zevende dag verstreken was verrees hij van die samādhi, die toestand van gekonsentreerde gedachten en dacht aldus gedurende de eerste nachtwake[2] over de afhankelijke oorsprong wat betreft het opkomen van dingen (anoeloma): 'Als dit bestaat komt dat tot stand; met het opkomen van dit komt dat op, namelijk: afhankelijk van onwetendheid, wilskrachtige formaties; afhankelijk van formaties, bewustzijn ... enzovoorts ... Dit is het opkomen van het gehele samenstel van lijden.' 3

Toen overpeinsde hij aldus in de middelste nachtwake de afhankelijke oorsprong wat betreft het ophouden

---

1. Mahā Wagga.
2. Eerste Wake: van 6 p.m. to 10 p.m.; middenwake: van 10 p.m. tot 2 a.m.; en de laatste wake: van 2 a.m. tot 6 a.m.
3. Zie voor de gehele formule van de 12 faktoren de laatste pagina's van deze verhandeling.

van dingen (paṭiloma)[1]: 'Als dit niet bestaat ontstaat dat niet; met het ophouden van dit, houdt dat op, namelijk: met het totale ophouden van onwetendheid, het ophouden van wilskrachtige formaties ... enzovoorts ... Aldus is het ophouden van dit gehele samenstel van lijden.'

In de laatste nachtwake dacht hij aldus na over de afhankelijke oorsprong zowel wat betreft het opkomen als het ophouden van dingen: 'Als dit bestaat komt dat tot stand; met het opkomen van dit, komt dat op. Als dit niet bestaat, ontstaat dat niet; met het ophouden van dit, houdt dat op, namelijk: afhankelijk van onwetendheid, wilskrachtige formaties ... enzovoorts ... Aldus is het ontstaan van dit gehele samenstel van lijden. Door het totale ophouden van onwetendheid houdt wilskrachtige formatie op ... enzovoorts ... Aldus is het einde van dit gehele samenstel van lijden.'[2]

Men kan terecht de vraag opponeren: Waarom verkondigde de Boeddha de Leer van 'Afhankelijke Oorsprong' niet in Zijn eerste Prediking[3], de Leerrede welke gehouden werd tot de vijf asketen (Zijn vroegere metgezellen) te Sarnath in Benares? Het antwoord luidt: De belangrijkste punten welke besproken werden in deze uiterst belangrijke leerrede zijn de Vier Nobele Waarheden: lijden, de oorzaak, de vernietiging en de weg tot de vernietiging van lijden, het Nobele Achtvoudige Pad. Er wordt geen woord gerept over 'afhankelijke

---

1. Over het algemeen worden de twee paliwoorden, anoeloma en paṭiloma vertaald als 'direkte volgorde' en 'omgekeerde volgorde'. Het is echter niet helemaal juist om omgekeerde volgorde te zeggen, want het betekent: van het einde tot het begin ofwel in tegengestelde volgorde.

   Zowel het ontstaan als het verdwijnen van de faktoren van de afhankelijke oorsprong zijn van het begin tot het eind. Met het ontstaan van onwetendheid, ontstaan wilskrachtige formaties enzovoorts. Met het ophouden van onwetendheid houden wilskrachtige formaties op, enzovoorts.

2. Oedāna, p. 1.

3. Dhammacakkappawattana Soetta, Samyoetta Nikāya.

oorsprong'; maar degene die de filosofische en leerstellige betekenis van de afhankelijke oorsprong bebrijpt zal zeker begrijpen dat de twaalfvoudige paṭicca samoeppāda, 'afhankelijke oorsprong', zowel in de volgorde van opkomen alswel van ophouden(anoeloma en patiloma) besloten ligt in de Vier Nobele Waarheden.

De paṭicca samoeppāda legt in zijn volgorde van opkomen het proces van wording (bhawa) aan de dag, met andere woorden, het verschijnsel lijden (doekkha, de eerste waarheid) en hoe dit proces van wording of lijden is gekonditioneerd (doekkha-samoedaya, de tweede waarheid). In zijn volgorde van ophouden maakt de paṭicca samoeppāda het ophouden van dit worden, dit lijden (doekkha-nirodha, de derde waarheid) duidelijk en hoe het ophoudt (doekkha-nirodha gāminī patipadā, de vierde waarheid). Het woord van de Boeddha hieromtrent komt aldus voor in de Angoettara Nikāya.

'En wat, monniken, is de Nobele Waarheid van het opkomen van lijden?

'Afhankelijk van onwetendheid komen wilskrachtige formaties op; afhankelijk van wilskrachtige formaties, bewustzijn; afhankelijk van bewustzijn, geaardheid-stoffelijkheid (mentale en fysieke kombinatie); afhankelijk van de geaardheid-stoffelijkheid, de zesvoudige basis (de vijf fysieke organen en bewustzijn als zesde); afhankelijk van de zesvoudige basis, kontakt; afhankelijk van kontakt, gevoel; afhankelijk van gevoel, begeerte; afhankelijk van begeerte, vasthouden; afhankelijk van vasthouden, het wordingsproces (geboorte); afhankelijk van het wordingsproces doen veroudering en dood, zorgen, jammerklacht, pijn, smart en wanhoop zich voor. Aldus komt het gehele samenstel van lijden op.

'Dit, monniken, wordt de Nobele Waarheid van het opkomen van lijden genoemd.

'En wat, monniken, is de nobele Waarheid van het ophouden van lijden?

'Door het volledig ophouden van onwetendheid houden wilskrachtige formaties op; door het volledig ophouden van wilskrachtige formaties, bewustzijn ... enzovoorts ... het ophouden van het gehele samenstel van lijden. Dit, monniken, wordt het "ophouden van lijden" genoemd.'[1]

Uit het voorgaande blijkt overduidelijk dat de paṭicca samoeppāda met zijn twaalf faktoren de leer van de Boeddha is en niet, zoals sommigen geneigd zijn te denken, het werk van sommige schrijvers over de Dhamma uit latere tijden. Het is ongegrond, ja zelfs gevaarlijk, overhaast konklusies te trekken zonder volledig begrip van de gewichtigheid van de paṭicca samoeppāda.

Afhankelijke oorsprong, of de leer van gekonditioneerdheid, wordt vaak verklaard aan de hand van verschillende praktische termen, maar het is niet alleen maar een pragmatische lering, alhoewel het zich als zodanig doet voorkomen ten gevolge van zulke verklaringen waartoe kortheidshalve toevlucht is genomen. Diegenen die vertrouwd zijn met de Tipitaka (de Boeddhistische Canon) weten dat in de leringen van de paticca samoeppāda datgene wordt gevonden wat de basisbeginselen van kennis (ñāṇa) en wijsheid (paññā) in de Saddhamma, de Goede Wet, voortbrengt. Deze lering over de gekonditioneerdheid van alles in de wereld, dat wil zeggen de vijf aggregaten, kan worden beschouwd als de essentie van de levensopvatting van de Boeddha. Dus als men de verklaring van de wereld door de Verlichte juist wil begrijpen moet dit gebeuren door een volledig begrijpen van deze centrale lering, samengevat in de bovenaangehaalde uitspraak 'Ye dhammā hetoeppabhawa'.

---

1. Angoettarana Nikaya, I, 176.

De leer van paṭicca samoeppada is niet het werk van een of andere goddelijke kracht; het is geen schepping.

"Als dit er is komt dat tot stand
Met het opkomen van dit komt dat op
Als dat er niet is komt dat niet tot stand
Met het ophouden van dit houdt dat op."[1]

Dit feit, deze gekonditioneerdheid gaat eeuwig door, ononderbroken en niet beheerst door een uiterlijke werking of kracht van wat voor aard dan ook – of er nu een Boeddha opkomt of niet. De Boeddha ontdekte deze eeuwige waarheid, loste het raadsel van het leven op, ontwarde het mysterie van het bestaan door de paṭicca samoeppāda met zijn twaalf faktoren in zijn totale volheid te bevatten en onderrichtte het, zonder ook maar iets achter te houden wat essentieel is, aan diegenen die al voldoende begrip hebben om het licht te wensen.

---

1. Imasmim sati idam hoti – imassoeppādā idam oeppaddjati,
Imasmim asati idam na hoti – Imassa nirodhā idam niroeddjhati
Het antwoord van de Boeddha aan Sakoeloedayi, Maddjhima Nikāya ii, 32.

paṭicca samoeppāda

I ONWETENDHEID (AWIDDJĀ)

Laten wij nu de twaalf faktoren van de Paṭicca Samoeppāda één voor één behandelen, in de juiste volgorde. Het eerste diskussiepunt is awiddjā (sanskriet awidyā), onwetendheid. Moha, begoocheling en aññāṇa, niet weten, zijn synoniemen voor awiddjā. Wat is awiddjā? Het is het niet-kennen van de Verheven Verlichting. Met andere woorden het niet kennen van de Vier Nobele Waarheden. Het is ook het niet kennen van de afhankelijke oorsprong. Ten gevolge van deze onwetendheid houdt de niet onderrichte discipel er verkeerde inzichten op na. Hij beschouwt het onbestendige als bestendig, het pijnlijke als prettig, het zielloze als ziel, het godloze als god, het onzuivere als zuiver, en het onware als waar. Voorts is awiddjā het niet waarnemen van de opeenhopende aard van de vijf aggregaten (pañcakkhandha), of geest en lichaam.

Onwetendheid ofwel begoocheling is één van de wortels die alle niet heilzame handelingen, alle morele bezoedelingen (akoesala) veroorzaakt. Los van deze bekronende bezoedeling kan geen slechte handeling - of het nu mentaal, verbaal of lichamelijk is - verricht worden. Daarom wordt onwetendheid als eerste schakel van de keten van de twaalfvoudige paṭicca samoeppāda opgenoemd. Niettemin moet onwetendheid niet beschouwd worden als de prima causa, een eerste begin of een uiteindelijke oorsprong van dingen. Het is in geen geval de Eerste Oorzaak; er is in de Boeddhistische gedachte niet zo iets als een Eerste Oorzaak. De leer van

paṭicca samoeppāda kan geïllustreerd worden door een cirkel (zie diagram); want het is de cirkel van bestaan, bhawa cakka (skt: cakra). In een cirkel kan elk gegeven punt beschouwd worden als het beginpunt. Elke en iedere faktor van de paṭicca samoeppāda kan met een ander uit de reeks worden samengevoegd en daarom kan geen enkele faktor op zichzelf staan noch onafhankelijk van de rest funktioneren. Allemaal zijn ze onderling afhankelijk en onafscheidelijk. Niets is onafhankelijk of geïsoleerd. Afhankelijke oorsprong is een onafgebroken proces. In dit proces is niets stabiel of gefikseerd, maar alles is in een maalstroom. Het is het opkomen van steeds veranderlijke kondities afhankelijk van evenzo voorbijgaande kondities. Er is noch een absoluut niet-bestaan noch absoluut bestaan, er zijn slechts fenomenen die voortrollen (soeddha dhammā pawattanti).

Onwetendheid, de eerste faktor in de reeks, is daarom niet de enige konditie voor de tweede faktor, wilskrachtige formatie (saṃkhāra). Een statief bijvoorbeeld wordt gedragen door zijn drie poten; het staat overeind door de onderlinge afhankelijkheid van de poten. Als er één wordt weggehaald vallen de andere twee die niet meer gesteund worden op de grond. Evenzo ondersteunen de faktoren van deze paṭicca samoeppāda elkaar op verschillende manieren.

II WILSKRACHTIGE FORMATIES (SAṄKHĀRĀ)

Awiddjā paccayā saṅkhārā (skt. saṃskhārāh), afhankelijk van onwetendheid ontstaan wedergeboorte-veroorzakende wilskrachtige formaties. De term saṅkhāra heeft ook een andere betekenis. In de uiteenzetting, 'sabbe saṅkhārā aniccā' of 'aniccā wata saṅkhārā' (al wat is samengesteld is vergankelijk) slaat de term 'saṅkhāra' op al datgene wat samengesteld en gekonditioneerd is,

dat wil zeggen al datgene wat ontstaat als gevolg van oorzaken en kondities en welke zelf weer optreden als oorzaken en kondities om andere gevolgen te doen opkomen. In de paṭicca samoeppāda is saṅkhāra echter beperkt tot de eenvoudige betekenis van alle goede en slechte handelingen (koesala-akoesala kamma), alle handelingen, lichamelijk, verbaal en neutraal (kāya saṅkhāra, wacī saṅkhāra en citta saṅkhāra) welke reakties teweeg zullen brengen. Het is moeilijk om een bevredigend Nederlands ekwivalent te geven van de term saṅkhāra. Laten we het daarom in deze kontekst begrijpen als wedergeboorte-veroorzakende wilskrachtige aktiviteiten of wilskrachtige formaties of eenvoudigweg kamma (skt. karma).

Onwetendheid, awiddjā, welke wortel heeft geschoten in de mens, is de blindheid die iemand ervan weerhoudt zijn handelingen te zien zoals ze in werkelijkheid zijn en staat dus toe dat begeerte hem opdrijft tot verdere handelingen. Als er geen onwetendheid was zouden er niet zulke handelingen (saṅkhāra) zijn. Door de afwezigheid van handelingen, die gekonditioneerd zijn door onwetendheid, zal er geen wedergeboorte zijn en het gehele samenstel van lijden zal ophouden. Om toe te lichten hoe de twaalf faktoren van de paṭicca samoeppāda een verbonden opeenvolging van levens beïnvloedt wordt de formule voorgesteld als zich uitstrekkend over drie achtereenvolgende bestaanstoestanden, te weten verleden, heden en toekomst.

Onwetendheid en wilskrachtige formaties behoren tot de voorgaande geboorte. Heilzame saṅkhāra's zijn in staat om een goede wedergeboorte voort te brengen, dat wil zeggen geboorte in een goede bestaanstoestand. Onheilzame saṅkhāra's kunnen een slechte wedergeboorte of geboorte in een slechte bestaanstoestand veroorzaken. Het moet opgemerkt worden dat alle saṅkhāra's, alle goede en slechte handelingen, onwetendheid als konditie hebben. Hierbij kan een vraag gesteld worden betreffende het kunnen voortbrengen van een goede we-

dergeboorte door handelingen die gekonditioneerd zijn door onwetendheid.

Alle verworvenheden van het goede (koesala), van de toestand van de deugdzame wereldling (kalyāṇapoethoeddjana) en de 'kleinere stroomwinner' (coelasotāpanna) tot die van de Volmaakte (Arahat), is toe te schrijven aan de balans tussen kennis en begoocheling en tussen onthechting en begeerte. Goede handelingen zijn het direkte gevolg van wat voor helder begrip er dan ook kan zijn bij de daden. Het komt niet door begoocheling en begeerte dat iemand doden enz. opgeeft, maar omdat hij de wijsheid heeft om de slechte gevolgen van zulke daden te zien en ook omdat hij gedreven wordt door kwaliteiten, zoals mededogen en deugd. Het is niet mogelijk om te handelen met volledige kennis of onthechting, behalve wat betreft de Volmaakten. Voor de doorsnee mens is zo'n kennis ondenkbaar. Zoals Eddington zegt, "Als 'weten' betekent 'er helemaal zeker van zijn' is de term van weinig nut voor diegenen die niet dogmatisch wensen te zijn."[1] En als onthechting betekent altijd neutraal zijn is zulke onthechting voor de onvolmaakte geheel onmogelijk en zonder betekenis. Maar af en toe is onthechting mogelijk en een bepaalde mate van voldoende kennis waardoor men het goede kan begrijpen, teneinde handelingen te verrichten die wijs zijn en onbezoedeld zijn van het hunkeren naar beloningen in dit leven, is voor een intelligent en deugdzaam iemand te bereiken. Er wordt tegenwoordig veel gedaan in de wereld zonder hoop op beloning of erkenning, uit mededogen of voor de bevordering van kennis, vrede enzovoorts. Zulke handelingen zijn zeker gebaseerd op kennis en onthechting, misschien niet in de dogmatische, scholastieke of louter abstrakte zin, maar inhet licht van de verstandige, ondogmatische gedachte. Goede handelingen kunnen evengoed bijbedoelingen hebben, bijvoor-

1. The Philosophy of Physical Science, p. i, Cambridge University Press, 1939.

beeld het hunkeren naar de vruchten van het goede. Maar - hoewel besmet met begeerte en tot op zekere hoogte met begoocheling, - zijn er in dergelijke gevallen van goede handelingen zoals liefdadigheid, de onthechting met betrekking tot het loslaten en de kennis van het zien van het slechte in het helemaal niét geven en het voordeel in het geven. De aanwezigheid van begeerte en onwetendheid in een persoon betekent niet dat hij nooit kan handelen met kennis en onthechting.

Men moet dan ook begrijpen dat alhoewel iemand in staat is om goede handelingen te verrichten, onbezoedeld van het sterke verlangen naar beloningen in dit leven, kan er in hem onbewust een stil verlangen werkzaam zijn naar een goede wedergeboorte of een gevoel van hunkering naar beloningen in de toekomst. Nogmaals, alhoewel hij een goede handeling verricht uit mededogen en zonder enige bijbedoelingen kan hij toch nog een gebrek hebben aan volledige bewustheid van de ware aard van het leven in zijn onbestendigheid, onder de smart gebukt gaand en leeg van een blijvende entiteit of ziel. Alhoewel dit niet kennen van de ware aard van het leven niet zo grof en sterk is als de begoocheling die leidt tot een snode daad, kan het toch leiden tot een kammisch heilzame handeling die leidt tot een goede wedergeboorte. Een goede wedergeboorte echter is, zelfs in de hemelen, tijdelijk en kan onmiddellijk gevolgd worden door een ongelukkige wedergeboorte.

Zo'n niet-weten motiveert en kleurt de goede handeling. Als bijvoorbeeld het verrichten van goede daden gemotiveerd wordt door een verlangen naar het resulterende geluk in een goede wedergeboorte in een hemels rijk of op aarde dan is dat de onwetendheid van de vergankelijkheid en de niet-bevredigende aard van al wat bestaat, hetgeen een konditie wordt voor een goede wedergeboorte - dat wil zeggen een motief - of ondersteunende konditie (oepanissaya paccaya). Aldus en op andere manieren kan onwetendheid optreden als een kondi-

tie voor goede wedergeboorte door het motiveren of kleuren van goede wilskrachtige aktiviteiten (saṅkhāra) van een wereldse (lokiya) aard. Zo is de innerlijke aard van onwetendheid.

Onwetendheid van de ware aard van het leven is allereerst de onwetendheid van de Vier Nobele Waarheden. Door dit niet-weten van de Waarheden worden wezens keer op keer geboren.

De Boeddha zegt:

"Monniken, door het niet begrijpen, niet doorgronden van de Vier Nobele Waarheden hebben wij zo lang gezworven, zo lang gedoold op deze lange, lange weg, zowel u als ik ... Maar als deze Vier Nobele Waarheden begrepen en doorgrond zijn, wordt de begeerte naar bestaan ontworteld, wordt datgene wat leidt tot hernieuwd worden vernietigd en is er geen ontstaan meer."[1]

Alleen de handelingen van iemand die al de latente neigingen (anoesaya) en al de verschillende vertakkingen van de oorzaak van smart volledig heeft uitgeroeid zijn niet meer in staat om wedergeboorte voort te brengen; want zo'n handeling is zonder resultaat. Hij is de Arahat, de Volmaakte wiens helderheid van visie, wiens diepte van inzicht zelfs de diepst verborgen hoeken van het leven doorgrondt, in wie begeerte volledig is opgehouden door het kennen van de ware aard die achter al wat verschijnt ligt. Door de volmaakte immuniteit staat hij boven alle gelegenheden om fouten te maken hetgeen slechts door doorgrondend inzicht, wipassana kan worden verkregen. Daarom is hij bevrijd van onwetendheid (awiddjā) en brengen zijn handelingen geen wedergeboorte meer teweeg.

---

1. Dīgha Nikāya, Mahā Parinibbāna Soetta; Samyoetta Nikāya, v. 430, Winaya pitaka, I, 231.

III BEWUSTZIJN (WIÑÑĀNA)

Saṅkhāra paccayā wiññāṇaṃ (skt. widjñāna), afhankelijk van wedergeboorte-veroorzakende wilskrachtige formaties behorende tot de voorgaande geboorte ontstaat bewustzijn of wiññāna (verbindend-of wedergeboorte-bewustzijn). Om het op een andere manier te zeggen: afhankelijk van kamma ofwel goede en slechte handelingen van het verleden, is het bewuste leven in deze huidige geboorte gekonditioneerd. Bewustzijn is daarom de eerste faktor (nidāna), ofwel de eerste van de konditionerende schakels behorende tot het huidige bestaan. Awiddjā en saṅkhārā, onwetendheid en wilskrachtige formaties, behorende tot het verleden, brengen tesamen wiññāna, bewustzijn in deze geboorte voort. We lezen in de Mahā Nidāna Soetta van de Dīgha Nikāya hoe, 'als eenmaal onwetendheid en begeerte vernietigd zijn, goede en slechte handelingen niet meer tot stand komen, dus zal er geen wedergeboorte bewustzijn meer opkomen in de baarmoeder.' Daarom is het duidelijk dat wedergeboorte veroorzaakt wordt door iemands eigen goede en slechte handelingen en dat het niet het werk is van een hoger wezen, van een scheppende God. Noch komt het door louter toeval.

Daar dit bewustzijn of wiññāna het eerste is van de stroom van bewustzijn (citta santati) behorende tot één enkel bestaan (bhawa) staat het ook bekend als paṭisandhi wiññāna, verbindend bewustzijn. De term paṭisandhi betekent letterlijk het weer aaneenschakelen, weer verbinden, herenigen. Het betekent wedergeboorte, het weer binnengaan van de baarmoeder. Wedergeboorte is het opkomen, het tot stand komen, het geboren worden in de toekomst (paṭisandhiti āyatiṃ oeppatti). Het wordt verbindend genoemd omdat dit het nieuwe bestaan terugverbindt met het oude (bhawantara paṭisandhānato paṭisandhīti woeccati). Het terug verbinden van het nieuwe met het oude is de funktie van het weer verbinden, het herenigen. Daarom wordt er gezegd, de funktie

van herenigen is het samenbrengen van (het ene) bestaan met (het andere) bestaan (bhawato bhawassa paṭisandhānaṃ paṭisandhi kiccaṃ). Paṭisandhi wiññāna is het uit kamma voortvloeiende bewustzijn (wipāka wiññāna) dat aanwezig is bij wedergeboorte, het nieuwe bestaan verbindend met het onmiddellijk voorafgaande en daardoor met het gehele verleden van het 'wezen' dat herboren wordt. Dit voortvloeiend bewustzijn is toe te schrijven aan voorgaande wedergeboorte-veroorzakende wilskrachtige formaties (saṅkhārā of kamma).

In de Āneñdjasappāya Soetta[1] wordt naar wipāka wiññāna gerefereert als 'saṃwattanikaṃ wiññāṇaṃ', het bewustzijn dat doorverbindt, ontstaat in het ene leven als wipāka van het kamma uit het voorgaande leven.

Als er gezegd wordt 'bewustzijn dat doorverbindt' betekent dat niet dat dit bewustzijn onveranderlijk blijft voortgaat in dezelfde toestand zonder te vergaan in deze cirkel van bestaan. Bewustzijn is ook gekonditioneerd en is daarom niet bestendig. Ook bewustzijn komt tot stand en verdwijnt, plaatsmakend voor een nieuw bewustzijn. Zo gaat deze eeuwigdurende stroom van bewustzijn voort totdat bestaan ophoudt. Bestaan is in zekere zin bewustzijn. Bij afwezigheid van bewustzijn bestaat geen 'wezen' in deze waarnemende wereld.

Overeenkomstig de moderne wetenschap van de biologie 'begint een nieuw menselijk leven op dat wonderbaarlijke moment als een spermacel van de vader samensmelt met de eicel of ovum in de moeder'. Dit is het moment van geboorte. De wetenschap spreekt slechts over deze twee stoffelijke algemene faktoren. Boeddhisme spreekt echter over een derde faktor, welke puur psychisch is.

Volgens de Mahātaṇhāsaṃkhaya Soetta[2] 'komt de konseptie tot stand door de samenwerking van drie fakto-

1. Maddjhima Nikāya, 106.
2. Maddjhima Nikaya, 38.

ren. Als de moeder en de vader tesamen komen, maar het is niet de juiste periode van de moeder en het wezen-dat-geboren-moet-worden (gandhabba) doet zich niet voor, is er geen zaad van leven geplant. Als de ouders tesamen komen en het is de juiste periode van de moeder, maar de gandhabba is niet aanwezig, zolang is er geen konseptie. Als de moeder en de vader tesamen komen en het is de juiste periode van de moeder en de gandhabba doet zich voor, dan is er een zaad van leven geplant.

Deze derde faktor, gandhabba, is gewoon een term voor de 'paṭisandhi-viññāna', verbindend bewustzijn. Er is het laatste bewustzijnsmoment (coeti citta) behorende tot het onmiddellijk voorafgaande leven. Onmiddellijk na het ophouden van dat bewustzijn komt het eerste bewustzijnsmoment van het huidige leven op, welke - zoals boven verklaard - verbindend bewustzijn (paṭisandhi viññāna) wordt genoemd. Tussen deze twee bewustzijnsmomenten is echter geen interval, er is geen antarābhawa of antarābhawa-satta, wat betekent 'óf een wezen in de baarmoeder óf een wezen tussen de toestand van dood en die van geboorte', zoals sommige Mahāyāna Scholen van Gedachte beweren ('asti antar bhawah')[1]. Het moet duidelijk begrepen worden dat dit verbindend bewustzijn geen 'ziel' of 'zelf' of ego entiteit is dat de vruchten (wipāka) van goede en slechte daden ervaart. De Mahā-taṇhāsaṃkhaya Soetta registreert het volgende voorval.

Gedurende de tijd van de Boeddha was er een monnik, genaamd Sāti, die de volgende mening vasthield: "Voor zover ik de dhamma, zoals onderwezen door de Boeddha, begrijp is het hetzelfde bewustzijn dat overgaat en voortdoolt (in wedergeboorte)."

De monniken, die hoorden over Sāti die zo moeilijk te overtuigen was zeiden, "spreek niet zo, broeder Sā-

---

1. Lankāwatāra Soetra

ti, stel de Meester niet in een verkeerd daglicht; noch is het gepast om de Meester in een verkeerd daglicht te stellen, noch zou de Meester zo spreken. Want, broeder Sāti, op vele verschillende wijzen is door de Meester gesproken over de afhankelijke oorsprong in verband met bewustzijn, zeggende, 'Buiten konditie is er geen oorsprong van bewustzijn'."

Maar Sāti wilde zijn mening niet veranderen. Daarop maakten de monniken melding over deze aangelegenheid bij de Boeddha, die hem ontbood en sprak aldus tot hem.

"Is het waar, zoals gezegd wordt, dat een verderfelijke mening als deze zich in u heeft vastgezet, Sāti, 'Voor zover ik de dhamma, zoals onderwezen door de Meester, begrijp is het dit bewustzijn zelf dat voortgaat, doorgaat, niets anders'?"

"Aldus, Meester, begrijp ik de dhamma, zoals onderwezen door de Meester: het is dit bewustzijn zelf dat voortgaat, doorgaat, niets anders."

"Wat is dit bewustzijn, Sāti?"

"Het is Meester, datgene dat spreekt, dat voelt, dat nu hier nu daar de vruchten van daden die geliefd en die verderfelijk zijn ervaart."

"Maar waardoor, dwaze, denkt u dat de dhamma aldus door mij is onderwezen? Dwaze, is niet op vele verschillende wijzen door mij gesproken over bewustzijn voortgekomen uit kondities, zeggende: Buiten konditie is er geen oorsprong van bewustzijn? Maar nu, dwaze, stelt u niet alleen mij in een verkeerd daglicht door uw eigen verkeerde begrip, maar u heeft ook uzelf gekwetst en doel veel blaam opkomen, dwaze, welke u een lange tijd ellende en smart zal brengen."[1]

---

1. De aangehaalde passages zijn uit The Middle Length Sayings I, p. 313 P.T.S. (London, 1954), engelse vertaling van de Maddjhima Nikaya, vol. 1, soetta no 38.

In de woorden van de Boeddha is de paticca samoeppāda een erg diepe en ingewikkelde leer en in deze moeilijke leer is het meest subtiele en diepgaande aspekt, moeilijk om te begrijpen, deze derde schakel bewustzijn, wiññāna of patisandhi wiññāna; want het is deze schakel welke wedergeboorte verklaart.

IV GEAARDHEID - STOFFELIJKHEID (NĀMA - RŪPA)

Wiññāna paccayā nāma rūpaṃ (gelijk in Pali en Skt.), afhankelijk van bewustzijn ontstaat geaardheid-stoffelijkheid. De term nāma staat hier voor mentale toestanden (cetasika), met andere woorden de drie mentale groepen, namelijk gevoel (wedanākkhandha), waarneming (saññākkhandha), wilskrachtige formaties (saṅkhārākkhandha).

Het zo geheten 'wezen' (satta, skt. sattwa) is samengesteld uit vijf aggregaten of groepen (pañcakkhandha); namelijk stoffelijk lichaam, gevoel, waarneming, wilskrachtige formaties en bewustzijn (rūpa, wedanā, saññā, saṅkhāra en wiññāna). Als het bewustzijn beschouwd wordt als de geest dan zijn gevoel, waarneming en wilskrachtige formaties de begeleidende omstandigheden of faktoren van de geest. Als we nu zeggen, afhankelijk van bewustzijn komt nāma-rūpa, geaardheid-stoffelijkheid, op dan betekent stoffelijkheid het stoffelijk lichaam, zijn organen, vermogens en funkties. Geest betekent de faktoren van de geest welke vermeld zijn. Met andere woorden, wiññāna paccayā nāma-rūpa betekent: afhankelijk van bewustzijn komen de drie mentale begeleidende faktoren (gevoel, waarneming en wilskrachtige formaties) - die geaardheid samenstellen - op, tesamen met het stoffelijk lichaam in zijn embryonale toestand.

Het bewustzijn en zijn faktoren (citta-cetasika) staan altijd met elkaar in verband en zij zijn onderling afhankelijk. Bewustzijn kan niet onafhankelijk van zijn faktoren opkomen en funktioneren, noch kunnen de faktoren

opkomen en funktioneren zonder het bewustzijn. Zij komen tegelijkertijd op (sahadjāta-paccaya) en hebben geen onafhankelijk bestaan.

V DE ZESVOUDIGE BASIS (SALĀYATANA)

Nāma-rōepa paccayā salāyatanaṃ (skt. s'adāyatana), afhankelijk van geaardheid-stoffelijkheid ontstaat de zesvoudige basis, de vijf stoffelijke zintuiglijke organen, oog, oor, neus, tong en lichaam en de basis van de geest (manāyatana). 'Manāyatana is een verzamelterm voor de vele verschillende klassen van bewustzijn, dat wil zeggen voor de vijf soorten van zintuiglijk bewustzijn en de vele soorten van geest-bewustzijn. Daarom zijn de vijf bases de stoffelijke fenomenen , te weten oog, oor enzovoorts en is de zesde basis identiek aan het bewustzijn.'[1]

De funktie van wiññāna, bewustzijn, is verschillend. De derde faktor van de keten is ons duidelijk gemaakt als wiññāna; hier horen we nu over een zesde basis, manāyatana, welke gelijk is aan bewustzijn, maar hier worden met manāyatana de verschillende soorten van bewustzijn bedoeld. Men moet indachtig blijven dat het bewustzijn niet iets is wat bestendig en eeuwigdurend is; het ondergaat verandering, niet gelijk blijvend voor twee opeenvolgende momenten; het komt tot stand en verdwijnt onmiddellijk, plaats makend voor een nieuw bewustzijn. "Deze mentale fenomenen zijn, zoals het was, alleen maar de verschillende aspekten van die eenheden van het bewustzijn welke als een bliksemschicht elk moment opflitsen en onmiddellijk daarna voor altijd verdwijnen."[1]

---

1. Nyanatiloka, Fundamentals of Buddhism (Colombo, 1949), p. 67.
2. Ibid., p. 65.

Als er geen nāma-rōepa (geaardheid-stoffelijkheid) was zou salāyatana (zesvoudige basis) niet kunnen opkomen. Omdat door rōepa de stoffelijke zintuiglijke organen, oog, oor enz. verschijnen en door manāyatana (verschillende soorten van bewustzijn) funktioneren de stoffelijke zintuiglijke organen. Aldus staan nāma-rōepa en salāyatana onontkoombaar met elkaar in verband en zijn zij onderling afhankelijk.

VI KONTAKT (PHASSA)

Salāyatana paccayā phassa (skt. sparsa), afhankelijk van de zesvoudige basis ontstaat kontakt. In de voorgaande stelling zagen we de zesvoudige basis ofwel ayatana's oog, oor enz. zijnde de innerlijke bases (addjhātthika-āyatana). Buiten iemands stoffelijke lichaam zijn er de overeenkomstige vijf zintuiglijke objekten, vorm, geluid, geur, smaak, tastbare objekten en verder de mentale objekten. Deze staan bekend als de zes uiterlijke bases (bāhira-āyatana). Deze uiterlijke bases zijn het voedsel voor iemands innerlijke bases. Daarom staan zij met elkaar in verbinding. Alhoewel er deze funktionele relatie is tussen deze zes gevoeligheden en hun objekten ontstaat bewustheid met wiññāna ofwel bewustzijn. Daarom wordt er gezegd, "Als bewustzijn opkomt ten gevolge van het oog en vormen wordt dit visueel bewustzijn genoemd."[1]

Daarom is het duidelijk dat kontakt (phassa) gekonditioneerd wordt door zowel de innerlijke zesvoudige basis (addjhātthika-āyatana) als de uiterlijke zesvoudige basis (bāhira-āyatana).

In het kort, afhankelijk van de zesvoudige basis ontstaat kontakt of impressies, betekent: Het visueel kon-

---

1. Madhoepindika Soetta, 18, en Mahātaṇhāsaṅkhaya Soetta, 38, van Maddjhim Nikāya.

takt wordt gekonditioneerd door het oog; het gehoorkontakt wordt gekonditioneerd door het oor; het reukkontakt wordt gekonditioneerd door de neus; het smaakkontakt wordt gekonditioneerd door de tong; het lichamelijk kontakt wordt gekonditioneerd door het lichaam; het mentaal kontakt wordt gekonditioneerd door de geest.

VII GEVOEL (WEDANĀ)

Phassa paccayā wedanā (gelijk in Pāḷi en skt.), afhankelijk van kontakt ontstaat gevoel. Gevoel is zesvoudig: gevoel voortgekomen uit visueel kontakt; gevoel voortgekomen uit gehoorkontakt; gevoel voortgekomen uit reukkontakt; gevoel voortgekomen uit smaakkontakt; gevoel voortgekomen uit lichamelijk kontakt, en gevoel voortgekomen uit mentaal kontakt.

Gevoel kan prettig (soekha), pijnlijk (doekkha) of neutraal, dat wil zeggen noch prettig noch pijnlijk (adoekkhamasoekkha = oepekkhā), zijn.

Zoals verklaard in de voorgaande passage kunnen zintuiglijke objekten nooit gekend worden door de speciale gevoeligheid zonder het passende soort bewustzijn, maar als deze drie faktoren tesamen komen ontstaat er kontakt. Met het ontstaan van kontakt komt tegelijkertijd gevoel (wedanā) op en het kan door geen enkele macht of kracht gestopt worden. Zo is de aard van kontakt en gevoel. De ervaring van wenselijke en niet-wenselijke kamma-resultaten van goede en slechte handelingen, die hier of in een voorgaande geboorte zijn verricht, is een van de eerste kondities waardoor gevoel kan opkomen.

De mens ervaart een gevoel bij het zien van een vorm, het horen van een geluid, het ruiken van een geur, het proeven van een smaak, het aanraken van een of ander tastbaar iets, het kennen van een mentaal objekt (idee); maar er kan niet gezegd worden dat alle wezens hetzelf-

de gevoel ervaren bij hetzelfde objekt. Een objekt, wat door de één als aangenaam gevoeld wordt, kan bijvoorbeeld door een ander als onaangenaam gevoeld worden en door weer een ander als neutraal. Gevoel kan ook verschillen naar de omstandigheden. Een zintuiglijk objekt dat eens onprettige gevoelens in ons heeft opgeroepen kan mogelijkerwijs prettige gevoelens in ons veroorzaken onder andere omstandigheden, bij een totaal verschillende achtergrond - geografische kondities, klimatologische kondities enz. Zo leren wij hoe gevoel gekonditioneerd worden door kontakt.

VIII BEGEERTE (TANHA)

Wedanā paccayā tanhā (skt. trsnā), afhankelijk van gevoel ontstaat begeerte. Begeerte heeft zijn bron, zijn genesis, zijn opkomen in gevoel. Alle vormen van begeerte vallen onder taṇhā. Hebzucht, dorst, wensen, lust, branden, hunkeren, verlangen, neiging, zijn enkele van de vele termen die taṇhā, welke in de woorden van de Boeddha de leider is van wording (bhawanetti), aanduiden. Wording, wat zich manifesteert als doekkha, als lijden, frustratie, pijnlijke opwinding is onze eigen ervaring. De vijand van de gehele wereld is genot of begeerte waardoor al het kwade in de levende wezens ontstaat. De mensheid is verstrikt in een wirwar. Door helder begrip van begeerte, de oorsprong van begeerte het ophouden van begeerte, de ware weg van beoefening welke leidt tot het ophouden van begeerte ontwart men zich uit deze wirwar.

Wat is dan begeerte? Het is die begeerte die wederwording, wedergeboorte veroorzaakt, welke vergezeld wordt door hartstochtelijke genietingen en nu hier dan daar nieuw genot vindt, te weten, begeerte voor zinnegenot (kāma-taṇhā), begeerte voor voortdurend bestaan, voor wording (bhawa-taṇhā) en begeerte naar niet be-